

Van: Evelyn Ligtenberg
Historische Kring Hellendoorn-Nijverdal
25 januari 2005

‘KARKESPROAKE’

De kerkespraak of in de streegeigen taal de ‘karkesproake’ in Hellendoorn is een uniek monument dat herinnert aan tijden, voordat we al ons nieuws dagelijks binnenkregen via radio, tv, internet of de krant. Alle voorgaande instituten ervaren we tegenwoordig als heel normaal. Dit is echter lang altijd niet zo geweest. Sterker nog de meeste media zijn nog niet ouder dan vijftig jaar. Alleen de krant is ouder. Echter, 100 tot 150 jaar geleden, was ook de krant onder de algemene bevolking nog geen gemeengoed. De overheid moest dus naar andere manieren zoeken om zoveel mogelijk mensen tegelijkertijd over belangrijke zaken te informeren.

Hiertoe bestond al eeuwenlang de kerkespraak. Al in de middeleeuwen werden iedere week na de dienst de afkondigingen, die voor een breed publiek bestemd waren, vanaf de kansel gedaan door de voorganger in de kerk. De inhoud van een kerkespraak betrof alles wat men in het algemeen moest weten, waaronder bekendmakingen van de (wereldlijke) hoge en lage overheden (zoals het aankondigen van de vergaderingen van de marke, oftewel de holtsproakes). Ook notariële publicaties over verkopen en verpachtingen, berichten over rondreizende wonderdokters, lotingen voor de nationale militie, aanstellingen voor de schutterij, het weiden van vee, de verhuur van hooilanden en opgaves van gedekte merriën, kortom onderwerpen van uiteenlopende aard werden via deze weg wereldkundig gemaakt.

Vanaf de reformatie was er binnen de protestante kerk altijd een stroming die de kerkdienst vrij wilde houden van wereldse zaken, en daarmee van de onderwerpen die aan de orde kwamen in de kerkespraak. Vanaf de 17^e eeuw werd regelmatig via de Hervormde Synode in de verschillende provincies geprobeerd de kerkespraak uit de dienst te weren. Met wisselend succes. Vooral in het noorden een oosten van ons land wordt nog lang de traditie van de kerkespraak in stand gehouden.

Pas in 1817 kwam er een officiële verordening via de provinciale gouverneurs dat de kerkespraak pas mag plaatsvinden na het uitspreken van de zegen, dus officieel niet meer tot de dienst behoort. Ook mochten de afkondigingen niet meer gedaan worden vanaf de leerstoel, maar werd dit overgedragen aan bijv. de koster. Het duurde vervolgens tot 1841 tot dezelfde Synode het bij de toenmalige Minister van Staat voor elkaar kreeg dat de kerkespraak geheel uit het kerkgebouw geweerd moet worden. In de woorden van de Synode zelf moet de kerkespraak verschoven worden naar: ‘een verheven en overdekte plaats buiten de kerk’. Gestoelte en aanplakbord/overdekking zijn dus onlosmakelijk met elkaar verbonden. Naast de mondeling afkondigingen kon de wereldlijke overheid hier nog schriftelijke afkondigingen ophangen.

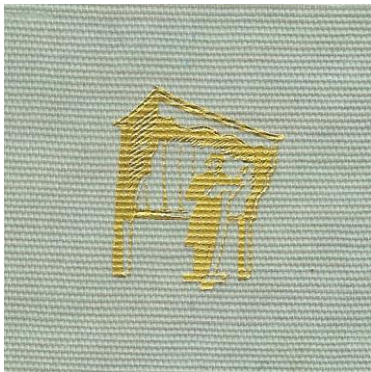
Op dat moment werden alleen nog kerkesprakes gehouden in de provincies Gelderland, Utrecht, Friesland, Groningen, Drente en Overijssel. In de rest van Nederland had deze al opgehouden te bestaan. Op 31 augustus 1841 schrijft de provinciaal gouverneur van Overijssel aan de Synode dat op dat moment in nog maar vier van de tweeënzestig kerken in de gehele provincie de kerkespraak binnen plaatsvindt. (waaronder Vriezenveen en Dedemsvaart). De kans is dus vrij groot dat in 1841 Hellendoorn reeds over een gestoelte op die ‘verheven en overdekte plaats buiten de kerk’ beschikte, zoniet dat deze in dat jaar geplaatst is.

In 1922 schrijft de bekende historicus Mr. G.J. ter Kuile sr dat in enkele plaatsen in Overijssel nog steeds kerkespraken worden gehouden. Hij haalt hierbij speciaal Hellendoorn aan die op dat moment nog een speciaal daartoe bestemd gestoelte met aanplakbord bezit, die door hem al als uniek betiteld worden. Het gestoelte dat Ter Kuile dan aantreft is volgens zijn

zeggen niet ouder dan een jaar of 25 en heeft een reeds daarvoor staand gestoelte vervangen. Dit betekent dat onze karkeproake in zijn huidige vorm al meer dan honderd jaar oud is!

Overigens is het dezelfde Mr G.J. ter Kuile die in 1948 er volgens A. Ponsteen voor heeft gezorgd dat de destijds geplande verbouwing van de kerk niet doorging. Het plan was toen de kerk te vergroten door de muren weg te breken en eromheen opnieuw te bouwen. Het karakter van het romaanse kerkje zou daarmee voorgoed verloren zijn gegaan. Kortom: we mogen in Hellendoorn Mr ter Kuile nog wel dankbaar zijn, dat hij een zo'n belangrijk monument heeft weten te behouden.

In een speciaalstudie, geheel gewijd aan de kerkespraak, van H.J. Prakke uit 1955 wordt het aflezersgestoelte in Hellendoorn opnieuw aangehaald als een uniek, nog overgebleven exemplaar van de kerkespraak. De afbeelding van de 'karkespraak' was in de jaren '50 van de vorige eeuw het vignet van het jeugdblad van hervormd Hellendoorn. Door Prakke werd het gestoelte met aanplakbord als dermate uniek betiteld dat hij het vignet van dit jeugdblad als logo op de zesdelige boekenserie van het sociologisch instituut over de prejournalistieke nieuwsvoorziening op het platteland gebruikt heeft. Opnieuw inclusief het bijbehorende aanplakbord! Zie bijgaande afbeelding.

Logo van de boekenserie uit de jaren '50

Voorkant jeugdblad van de NH kerk uit 1953

Anno 2005 draagt overigens het blad van protestant Hellendoorn nog immer de naam 'karkesproake', welke op haar eigen manier mede de gedachtenis aan dit verdwenen instituut levend houdt. Laten we ervoor zorgen dat dit unieke monument voor Hellendoorn in z'n geheel bewaard blijft, zodat we niet op foto's hoeven te laten zien hoe deze eruit gezien heeft, maar dat deze als bestaand monument mag getuigen van de historie van de vroegere nieuwsvoorziening in Hellendoorn!

Voorkant kerkblad protestante gemeente Hellendorn

Geraadpleegde bronnen:

H.J. Prakke, *Kerkgang om Nieuws*, Van Gorcum & Comp., Assen, 1955

G.J. ter Kuile sr., 'Van Kerckespraken' in *Twentsche Eigenheimers*, Hilarius, Almelo, 1947

A. Ponsteen, *Geschiedenis van de oude kerk van Hellendoorn*, Hellendoorn, 1980